

DŽEFRI BARAKLAF (1908–1984) bio je engleski historičar, specijalizovan za srednjovekovlje i istoriju Nemačke, profesor istorije srednjeg veka na Univerzitetu u Liverpulu, profesor i istraživač na univerzitetima u Londonu, Kaliforniji i Kraljevskom institutu za spoljne poslove, profesor savremene istorije na Oksfordu, predsednik Udruženja historičara, kao i urednik kultne historiografske edicije „Evropska civilizacija” Izdavačke kuće „Temz end Hadson”. Iako prvobitno stručnjak za srednji vek, Baraklaf je s vremenom počeo da se bavi i studijama svetske istorije. Okrenuo se proučavanju geografije, društvenih i ekonomskih razdoblja, carstava, trgovine i plemenskih organizacija kao istorijskih jedinica za koje je smatrao da najjasnije povezuju prošlost sa sadašnjošću ili, naprotiv, okončavaju taj kontinuitet. Korišćenje ovih metoda omogućilo mu je da skicira obrise svetske istorije, određujući njene uspone, padove i prekretnice. Autor je 30-ak historiografskih dela.

SADRŽAJ

SREDNJOVEKOVNO PAPSTVO	7
Rimski biskup	13
Papstvo u Rimskoj imperiji	21
Emancipacija papstva	32
USPON SREDNJOVEKOVNOG PAPSTVA	47
Papstvo i Franci	47
Zapadni narodi i Rim	57
Carstvo i papstvo	62
DOBA REFORME	75
Početak reformističkih pokreta	75
Grgur VII i borba za položaje	90
Uspon papske uprave	109
Pape 12. veka	118
PAPSKA MONARHIJA	141
Kriza srednjovekovnog papstva	141
Vavilonsko ropstvo	166
Veliki raskol	198
PAPSTVO U OSVIT NOVOG DOBA	227
BIBLIOGRAFSKE BELEŠKE	239
SPISAK ILUSTRACIJA	251

1. Papa Inoćentije IV šalje dominikance i franjevce među Tatаре, majstor knjige Grad žena

SREDNJOVEKOVNO PAPSTVO

Papstvo, onakvo kakvim ga mi danas vidimo, kreacija je srednjovekovne Evrope i, kao takvo, predstavlja jedan od velikih istorijskih paradoksa. Prema dogmi katoličke crkve, definisanoj na Prvom vatikanskom saboru 1870. godine, papstvo duguje svoju instituciju Svetom Petru i rimskom poglavaru kao nasledniku Svetog Petra koji nasleđuje vrhovnu vlast dodeljenu od Hrista „Princu apostola”. Ipak, vršenje te vlasti, kako je primetio jedan od najvećih apologeta katoličke crkve iz 19. veka, uvek je zavisilo od okolnosti, tj. od vremena i mesta. Čak se i princip papskog vrhovnog autoriteta ostvarivao kroz veoma spore i bolne faze, tako da je bilo potrebno da prođe mnogo vekova da bi teoretske formulacije iz doba pape Lava I (440–461) postale deo prakse.

Efikasna papska monarhija, koja ima „neograničenu moć” nad celom katoličkom crkvom, još uvek nije bila u potpunosti uspostavljena početkom 12. veka.

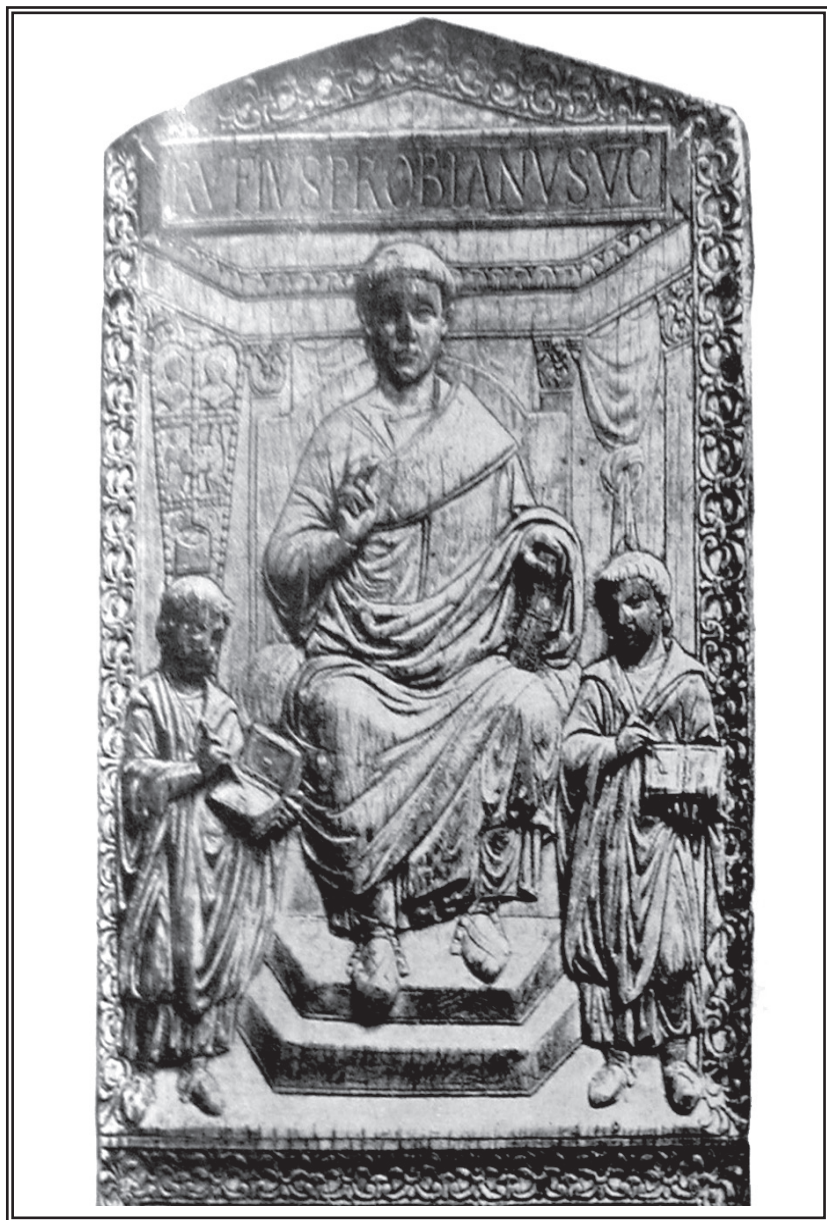
Kada kažemo da je papstvo bilo kreacija srednjovekovne Evrope, mi u stvari mislimo na to da se Rimaska crkva razvila iz opskurnih početaka male progonjene zajednice u prestonici Rimske imperije, u svetsku instituciju koja ima, kako je to potvrđeno na Prvom vatikanskom saboru, „vrhovnu moć upravljanja vaseljskom crkvom”. Tek od 6. veka, i to samo na Zapadu, titula „pape” se odnosila samo na rimskog biskupa, a pre toga je korišćena da izrazi očinsku brigu svakog biskupa za svoju pastvu. Čak i mnogo kasnije, 1075. godine, bilo je neophodno naglašavati, kao

što je to činio Grgur VII, da na svetu postoji samo jedan papa. Za istoričare predstavlja veliko iskušenje da se prema istoriji papstva odnose kao prema logičnom procesu kojim dominira primena par rigidnih fundamentalnih principa, diveći se čvrstini i odlučnosti uz pomoć koje su, korak po korak, pape ostvarile još od pre postojeći „doktrinarni program”. Iako je preovladavala i katoličkim i protestantskim spisima mnogih generacija, u stvarnosti, ta slika „stabilnog kontinuiteta” nije ništa drugo do jednostrano viđenje istorijskih činjenica od strane aristokratije. Mnoga dešavanja koja su doprinela usponu papstva bila su slučajna i nepredvidljiva, i u velikoj meri izvan papine kontrole, a papske odluke koje se, ako se osvrnemo malo unatrag, čine kao deo doslednog plana, nisu bile ništa drugo do pojedinačne reakcije na određene situacije i okolnosti. Tek u 11. veku generacija inspirisana idealima crkvene države videla je u

njima kariku u neprekinutom lancu koji doseže sve do Svetog Petra.

Iako bi bilo neistorijski i neistinито sugerisati da je kontinuitet papstva zasnovan na jednoj konzistentnoj politici, okrenutoj ka jasno definisanom cilju, ta činjenica ne menja značaj ove priče. Šest vekova papstvo je bilo glavna snaga koja je oblikovala sudbinu Evrope. Uspeh Rimske crkve u prevladavanju teškoća tokom vekova, nekome će se činiti toliko velikim da bi se jedino racionalno mogao objasniti kao rezultat božanskog providenja; drugi će se bar diviti njenoj sposobnosti prilagođavanja – kao što to radi i danas – okolnostima promenljivog sveta.

Nema puno institucija u celoj ljudskoj istoriji koje su pokazale slični kapacitet opstanka. Njena istorija je priča o načinu na koji se prilagođavala svakom okruženju u kome bi se našla: Rimskoj imperiji, germanskim kraljevstvima ranog srednjeg veka, nacionalnim državama koje su najočiglednije jačale

2. Predstava „Episkopa grada Rima”, oko 400. g. n. e.

u 15. veku, kao i današnjem Trećem svetu Azije i Afrike. Karakteristika je crkve, čiji ultimativni kraj nije na ovom svetu, da se nikada u potpunosti ne identifikuje sa bilo kojim postojećim socijalnim i političkim sistemom – od većine je uzimala, a svima je nešto i davala; i u tom procesu se transformisala zauzimajući svoje pozicije u svetu. Baš taj proces ćemo pratiti na narednim stranicama ove knjige, počinjući sa uticajem Rimske crkve u Rimskoj imperiji koja toliko doprinela njenoj unutrašnjoj organizaciji, kao i uticaju germanskih naroda, posebno Anglosaksonaca koji su toliko doprineli njenom moralnom stanovištu.

U doba Konstantina Velikog rimski biskup nikako nije bio papa, niti je polagao ikakva prava na zvanje pape. Sama ideja papstva je tek trebalo da bude formulisana, i ako bismo pokušali da opišemo poziciju rimskog biskupa u tom ranom periodu, moramo svakako imati na umu da

govorimo o nečemu suštinski različitom od papstva u kasnijim vremenima. Svakako je tačno to da se u ranom dobu, kada se odigrao taj postepeni proces uspona rimskog biskupa do vrhovnog položaja, utabao put koji će voditi do pojave papstva; zbog toga oni imaju svoje integralno mesto u ovoj priči. Ipak, to doba predstavlja samo period pripreme, pa ćemo zato preko njega samo ovlašno preći bez ulaženja u razne kontroverze koje je ono nosilo sa sobom. Prava istorija papstva počinje kada rimski biskup postaje više od rimskog biskupa, i više od prvog biskupa Rimske imperije; a to se desilo posle mračnih vremena 7. veka kada se činilo (kako je Ferdinand Lot jednom napisao) da je mediteranska civilizacija bila na ivici kolapsa, preteći da povuče i crkvu za sobom. Tek kada je ova kriza bila prevaziđena, papstvo se pojavilo kao jasan uobličavajući uticaj u evropskoj istoriji.

3. *Postanje, 13. mozaik u crkvi Santa Marija Madore u Rimu*

4. Apostoli Sveti Petar i Sveti Pavle navode se u ranoj tradiciji kao zajednički osnivači rimske crkve.

Zlato na staklu, verovatno 14. vek

Rimski biskup

Istoričar koji pokuša, kroz maglu vremena, da pronađe korene Rimske crkve, naići će na veoma mali broj činjenica i puno nagađanja. Biće suočen sa ogromnim mešanjem tradicije i mita i skoro bez ijednog zapisa nekog od savremenika. To ne iznenađuje. Sve dok hrišćanstvo ostaje kolevka mesijanstva, živeći u svakodnevnom iščekivanju kraja sveta i drugog dolaska, čisto istorijski fenomeni nisu od velikog značaja. Postoje jaki dokazi da je bilo hrišćana u jevrejskoj zajednici u Rimu 49. g.; pouzdano se zna da ih je Sveti Pavle posetio

i propovedao im oko 61–63. g., i verovatno, pošto nema pravih dokaza, tamo bio pogubljen 67. g. Većina naučnika, kako protestanata tako i katolika, takođe veruje da je Sveti Petar propovedao u Rimu i tamo okončao svoj život. Ipak, ova stanovišta su u potpunosti zasnovana na kasnijoj tradiciji, prvi put jasno artikulisanom oko 170. g. od strane Irineja i Dionisija iz Korinta. Takođe je vrlo verovatno da je hrišćanska zajednica, još uvek tretirana kao jevrejska sekta od strane Rimljana, skoro istrebljena u progonima Jevreja koji su usledili posle velikog požara u Rimu, 64. g. Kad i kako je zajednica obnovljena, mi ne znamo, ali nije teško pretpostaviti da

su ovakve turbulencije velikih razmera rezultirale velikim lomovima u tradiciji i kontinuitetu.

Preko svega nema nikakvih uverljivih dokaza da je biskup predvodio hrišćansku zajednicu u Rimu. I ovo, takođe, ne iznenađuje. Rane hrišćanske crkve bile su male zajednice međusobno povezane verom i bratskom ljubavlju, te stoga nisu ni imale potrebu za monarhom poglavarom. Unutar svake zajednice bilo je bez sumnje nekoliko ljudi – istaknutih propovednika ili ranih konvertita – koji su se isticali kao „stariji” ili „nadzornici”. Kao „pastiri” njihovih stada, oni su skromno prozvani „biskupima” (*ἐπίσκοποι* – nadzornici, čuvari) i prezbiterima (*πρεσβυτέροι* – stariji), dok je za deljenje milostinje zajednica postavljala đakone i njihove đakonije. Ipak, tu vlast koju su imali, zajednički su koristili, i tek u drugoj polovini drugog veka stepeni u hijerarhiji bili su definisani i diferencirani, da bi „biskupi” bili istaknuti u prvi plan kao zvanično postavljeni

lideri svoje crkve. U takvom razvoju situacije Rim se nije posebno isticao. Pre će biti da je sve počelo na Istoku, da bi prvi tragovi tog procesa bili zabeleženi u Rimu tek za vreme Hipolita u ranom 3. veku. Kakogod, ipak je veoma značajno da prvi spiskovi rimskih biskupa datiraju između 160. i 185. godine; u njima se Petar i Pavle, zajednički, proglašavaju osnivačima Rimske crkve, bez ikakvih tvrdnji da je Sveti Petar i sam bio biskup. Tek oko 220. godine, za vreme pape Kalista, počela je da se primenjuje praksa proglašavanje Svetog Petra za prvog rimskog biskupa, i trebaće da prođe još jedno 20, 30 godina pre nego što će se stvoriti tradicija po kojoj je Sveti Petar „položio ruke” na Klimenta – koji se, uzgred budi rečeno, u ranijim listama pojavljuje tek kao treći biskup, posle Linija i Anakletija – i proglasio ga „biskupom Rimljana” povećavajući mu „propovedničku stolicu”.

Postoji puno razloga, kako u Rimu tako i na drugim mestima, zbog kojih se

institucija biskupa, zajedno sa učvršćivanjem hrišćanstva, razvijala i zbog čega se toliko pažnje posvećivalo stvaranju tradicije posežući u prošlost neprekinutim lancem naslednika, sve do apostola. Najveća organizaciona slabost koja je karakterisala ranu crkvu je nedostatak priznatih kanonskih spisa, pa je dosta toga bilo prepušteno harizmatičnim vođama, lutajućim propovednicima, zilotima i misticima, koji su bili pretnja njenom opstanku. Već u ranom drugom veku izgledalo je da se crkva raspada u manje, nestabilne sekte, često međusobno sukobljene i očigledno sve zajedno osuđene na propast i brzo nestajanje. Razvoj episkopata bio je odgovor na tu pretnju, kao i na još ozbiljnije izazove koje su krajem veka predstavljali montanisti, gnostici, adopcionisti, sledbenici Markiona, i drugi slični pokreti. Biskup je postao čuvar prave vere – *ubi episcopus, ibi ecclesia* – a od sredine 3. veka biskupi iz susednih gradova počinju da se okupljaju u sinodima, da bi

definisali doktrinu i borili se protiv jeresi. Na ovaj način su nastajale crkvene provincije pod mitropolitima, uglavnom oblikovane po ugledu na već postojeću carsku provincijsku organizaciju.

Ipak, još detaljnija organizacija bila je neophodna ako je crkva želela da zadrži svoje pozicije u odnosu na šizmatike. Irinej, koji je postao lionski biskup 178. godine, bio je taj koji je pokazao kojim putem je trebalo ići. Kako se moglo pokazati da sektaši, kao što su montanisti, greše u njihovim interpretacijama hrišćanske tradicije i verovanja? Do odgovora je došao Irinej, a posle njega i Tertulijan iz Kartagine, koji je oko 198. godine razvio teoriju apostolskog nasleđivanja. Samo one crkve, i niko osim njih, koje mogu pratiti svoj nastanak od nekog apostola, mogle su biti nosioci prave vere koju su im apostoli poverili.

Ono što im je Hrist otkrio, pisao je Tertulijan, mogu osvedočiti samo one crkve koje su apostoli osnovali... Da li je išta bilo skriveno od Petra,

koga su nazivali stenom na kojoj će crkva biti izgrađena, koji je primio ključeve nebeskog kraljevstva, i moć vezivanja i oslobađanja, kako na nebu, tako i na zemlji? Da li je išta bilo skriveno od Jovana, Gospodu najomiljenijeg, koji je ležao na njegovim grudima i kome je Gospod predskazao izdaju Judinu?

To je osnova na kojoj je izgrađen i uzdignut autoritet rimskog biskupa. Ideja nasljeđivanja apostola se, naravno, nije poistovećivala sa Rimom. Bilo je mnogo drugih crkava, kao one u Jerusalimu, Antiohiji, Efesu, Smirni, Filipiju, Solunu, Korintu, koje su tvrdile da svoj nastanak duguju nekom od apostola, pa ni sama Aleksandrija nije gubila vreme, tvrdeći da poreklo svoje crkve duguje apostolu Marku. Irinej i Tertulijan nisu polemisali u korist Rima, njih je zanimalo da dokažu svoj episkopski autoritet kao takav, a ne autoritet pape ili rimskog biskupa. Antiohija i Korint su, kao i Rim, za svog osnivača proglasili Svetog

Petra. Ali Rim je bio jedina apostolska crkva na zapadnom delu Rimskog carstva, i možda zato što dolaze sa Zapada, obojica su, i Tertulijan i Irinej, posebno apostrofirali Rim. Irinej je u svom čuvenom, ali dvosmislenom i puno osporavanom odlomku pisao o „moćnijem principatu” Rimske crkve u odnosu na druge, pod čijim okriljem bi sve druge crkve trebalo da žive u harmoniji. Tertulijan je dao posebnu težinu autoritetu Rima, koji je u sebi objedinio tradiciju tri apostola – Petra, Pavla i Jovana – ali je pri tom naglasio specijalno mesto koje Petar zauzima. Ipak je Tertulijan, najveći zapadni teolog pre Avgustina, bio taj koji preuzeo na sebe spekulativnu interpretaciju čuvenih tekstova iz *Novog zaveta* – *Tu es Petrus*, i sličnih – koji su ustanovili jedinstvene prerogative Petra kao prvog apostola, pa tako i Rimske crkve kao posebne Petrove zadužbine.

Trebalo je puno vremena da prođe pre nego što je postignut cilj. Sam Tertulijan je verovao da su autoritet

i moć koje je Hrist preneo na Petra, atribut koji se odnosi na celu hrišćansku crkvu, a ne na samog rimskog biskupa. I pritom je isticanje Petra bivalo podjednako snažno, a iz perspektive Rima, gde je po verovanju bio sahranjen, to nije moglo da donese ništa drugo osim dodatnih poena. Teško da je slučajnost dokaz – potvrđen novijim iskopavanjima – o obožavanju grobnice Svetog Petra u Vatikanu koje potiče još iz drugog veka. Bilo da je taj grob, ili onaj

Svetog Pavla na Ostijskom putu, autentičan ili ne, nema sumnje da je ta telesna bliskost s Petrom bila prednost koju je rimski biskup mogao da eksploatiše ako bi se ukazala potreba za tim. Upravo se to i desilo tokom trećeg veka kada su pitanja, kao što su slavljenje Uskrsa i oprost grehova, vodila do žestokih doktrinarnih kontroverzi. Argumenti koje su Irinej i Tertulijan nekad upotrebljavali protiv sekta, sada su bili okrenuti ka drugim crkvama.

5. Grobnica iz 2. veka, otkrivena u skorijim otkopavanjima ispod Bazilike Svetog Petra u Rimu, gde je, po predanju, Sveti Petar bio sahranjen

Tako je Viktor I (189–198) prekinuo odnose sa crkvama iz Male Azije, zato što nisu htele da prihvate njegovu presudu u vezi sa sporom oko Uskrsa, a Kalist I (217–222), prvi put se direktno pozvao na Petrov autoritet, i to na više nego zapovednički način ne bi li nametnuo svoju doktrinu ispaštanja svim drugim crkvama.

Nijedan nije uspeo; ipak, teško je ne приметiti u njihovim postupcima očigledan pokušaj uspostavljanja autoriteta, ako ne i primata Rima. Sledeća faza je nastupila jednu generaciju kasnije, sa Stefanom I (254–57) koji je posebno insistirao na „primatu” i, ako je verovati njegovim protivnicima, javno se razmetao (kako je Firmilijan, biskup Cezareje, pisao) „mestom svoje biskupije”, naglašavajući „kako je on nosilac nasleđa Svetog Petra”. Upravo je Stefan usvojio frazu *cathedra Petri* (ili „Petrova stolica”), koju je skovao njegov savremenik i protivnik Sveti Kiprijan Kartaginski, i, nasuprot Kiprijanovim namerama, stvorio

osnovu na kojoj će Rimaska crkva kasnije razvijati svoju politiku primata nad drugim crkvama.

Posle Stefana nije bilo puno napretka u teoretskim formulacijama papskih prava, sve do Damasa (366–384) i Lava I (440–461). U praksi, Stefanovi proglasi nisu imali vidljivog efekta. Crkva je, organizacioni, još uvek bila skup episkopalnih crkava, svaka sa svojim običajima i praksom, ne tako čvrsto predvođene sinodima, i samo nekim nategnutim dokazima bi se moglo tvrditi da je rimski biskup imao neku posebnu vlast. Još uvek je prevladavala Kiprijanova koncepcija crkve koja se zasnivala na jedinstvu biskupa i njihovoj saradnji. Tim pre što su progoni opet započeli pod carem Decijem (249–251), koji su, sa povremenim prekidima, bili nastavljeni sve do 311, nanoseći Rimskoj crkvi posebno jak udarac. Avgusta 258. papa Sikst i cela đakonska škola su bili pogubljeni, i mnogo je meseci prošlo pre nego što je crkva u prestonici skupila hrabrost da izabere

6 a i b. Dva rimska biskupa u periodu progona, Sikst II (257–258), koji je proglašen martirom za vreme cara Valentinijana, i Marcellin (296–304), koji se navodno odrekao vere tokom Dioklecijanovih progona

novog biskupa; a kada su se progoni obnovili pod Aurelijanom i Dioklecijanom – „najsistematičnijem pokušaju uništenja hrišćanstva koji je rimska država ikad videla” – hiljade hrišćana, uključujući i samog papu Marcelina, odreklo se vere i crkve. Pod ovim okolnostima Rimska crkva je morala mnogo toga da učini da bi preživela. To nije bilo vreme za doktrinarne sporove ili iznošenje u javnost teorijskih tvrdnji o poziciji posebnog autoriteta, već pre za jedinstvo pred licem spoljnog neprijatelja.

Štaviše, Rimska crkva nije dugovala svoj ugled teoretskim tvrdnjama i pretenzijama, od kojih mnoge nisu ni priznate, koliko svojoj poziciji u Rimskoj imperiji. Očigledan centar hrišćanske vere u ranim danima bio je Jerusalem, gde je Jakov, Hristov brat, bio aktivan; ali Jakovljevo mučeništvo 62. i uništenje Jerusalima 70. godine otvorilo je put Rimu. Sve do 286, kada je Dioklecijan premostio vladu u Nikomediju i Milan, Rimska crkva bila je crkva metropole, i ta činjenica je donosila ogromnu korist. Rim, kao prestonica

imperije, bio je prirodni centar u kome su (kako je Irinej pisao) „zbog svoje vodeće pozicije... vernici sa svih strana sveta tražili svoje utočište”. Kontakti sa državnim organima imperije bili su laki, a to je bilo od velike važnosti, pogotovu pod dinastijom Severa (193–235), koja je bila naklonjena hrišćanstvu. To znači da je Rimaska crkva mogla intervenisati kod rimskih vlasti u korist drugih crkava. Takođe je značilo i to da je mogla brže da se bogati i tako pomaže zajednicama koje nisu imale toliko sreće. Dionisije Korintski, koji je pisao oko 170. godine, tvrdi da je „od samog početka (...) rimski običaj da pomaže sva bratstva na najrazličitije načine i da šalje priloge crkvama u svim gradovima, ne bi li tako pomogli onima kojima je pomoć bila neophodna.”

Ne treba naglašavati koliko je poštovanja Rimaska crkva stekla na ovaj način. Prednost koju je imala kao crkva imperijalne prestonice i duhovni prestiž crkve „dva najslavnija apostola, Petra i

Pavla”, ojačavali su jedno drugo. Nemoguće je reći koja od ovih stvari je došla prva, ili koja je od njih doprinela više uzletu crkve. Čak da je i martirstvo apostola u Rimu bila samo legenda, i kao takva imala bi velikog efekta; ali i broj mučenika koji su stradali pod Neronom i kasnije u Decijevim progonima, bio je toliki da je u ogromnoj meri doprineo njenom religijskom prestižu.

Nema sumnje da je taj prestiž, i autoritet koji je išao s njim, istinski pripadao Rimskoj crkvi, ili celokupnoj hrišćanskoj zajednici u Rimu, a ne rimskom biskupu. Isto tako je van svake sumnje da je i rimski biskup s konsolidovanjem svoje pozicije počeo da koristi tu vlast koja mu je kao poglavaru rimske crkve pripadala. Sve do pred kraj 2. veka rimski biskup je bio jedini biskup u Italiji, a činjenica da je Rim bio jedina apostolska crkva na celom Zapadu, stavljala ga je, u najmanju ruku ravnim velikim biskupima sa Istoka, kao što su oni iz Antiohije i Aleksandrije.

Izdavač: Blum izdavaštvo, Nova Varoš
Sedište redakcije: Katarine Bogdanović 19/2, Beograd
Mejl: redakcija@blumizdavastvo.rs
Štampa: Caligraph, Beograd, 2021.
Tiraž: 500
ISBN: 978-86-6070-017-1

CIP - Каталогизација у публикацији Народна библиотека Србије, Београд; 272-732.2"04/14"; 27-9(4); 04/14"; 94(4)"04/14"; БАРАКЛАФ, Џефри, 1908-1984 Srednjovekovno papstvo / Džefri Baraklaf ; [prevod sa engleskog Aleksandar Šurbatović]. - Nova Varoš : Blum izdavaštvo, 2021 (Beograd : Caligraph). - 257 str. : ilustr. ; 20 cm. - (Edicija Kiklopi ; knj. br. 2) Prevod dela: The Medieval Papacy / Geoffrey Barraclough. - Tekst štampan dvostubačno. - Tiraž 500. - Bibliografija: str. 239-250. ISBN 978-86-6070-017-1 а) Римокатоличка црква -- Папе -- Средњи век б) Папство -- Средњи век в) Европа -- Историја -- Средњи век COBISS.SR-ID 42016521